

Innspill til Voldtektsutvalget arbeid

Vi takker for anledningen til å gi innspill til Voldtektsutvalget. Vi tillater oss å komme med forslag til tiltak og tar utgangspunkt i arbeidet som Smiso Troms gjør for utsatte for incest, voldtekt og seksuelle overgrep. Hovedfokuset er på de største utfordringene knyttet til forebygging, straffeforfølgning og oppfølging. Vi viser samtidig til tidligere innsendt innspill i etterkant av møte referansegruppen hadde med Voldtektsutvalget.

Smiso Troms er et lavterskel hjelpetiltak for utsatte for incest, voldtekt og seksuelle overgrep, samt til utsatte sine nærstående. Vi er et supplement til det offentlige hjelpeapparatet. Vi har ingen ventetid, krever ingen henvisning og er gratis.

Vold og seksuelle overgrep er et alvorlig samfunnsproblem. De siste månedene har det blitt publisert flere viktige rapporter det er relevant og viktig å fremheve i denne sammenheng. Spesielt vil vi trekke fram NKVTS sin rapport om forekomst¹, Kvinnehelseutvalget sin rapport² samt kostnadsanalysen over hva vold og overgrep årlig koster samfunnet.³

Voldtekt av barn, unge og voksne er et traume de fleste ikke vil oppleve. For de som gjør det, må samfunnet legge til rette for god hjelp og oppfølging.

Hvorfor anmelder så få?

Voldtektsutvalget skal se på hvorfor så få anmelder, og foreslå tiltak som kan få flere til å anmelde. Spørsmål som vil gi like mange årsaker og løsninger som det finnes utsatte, som står overfor et av sitt livs vanskeligste valg om å anmelde eller ei.

Utsatte blir i sin kontakt med landets overgrepssentre (Smiso og Nok.-sentre) spurt om hvorfor de ikke har anmeldt. Årsakene som oppgis er ofte knyttet til hensyn til andre, møtet med politisystemet og hvordan systemet håndterer voldtektssaker. I tillegg kommer årsaker knyttet til den utsatte, slik som skyld og skam, belastningen en anmeldelsesprosess innebærer og frykt for prosessen og hva den fører med seg. Andre årsaker som nevnes er redsel for ikke å bli trodd, at saken var foreldet eller at det ikke er bevis nok i saken. I tillegg er det en kjønnsforskjell. Flere kvinner enn menn anmelder. Vi viser også til informasjon som tidligere er sendt inn etter første møte referansegruppa hadde med Voldtektsutvalget.

Årsaker som er knyttet til enkeltindividets valg om å ikke anmelde, er komplisert å skulle finne forslag til løsninger på. Samtidig gir årsakene viktig informasjon og kunnskap som Voldtektsutvalget kan ta med seg i sitt videre arbeid.

Handlingsrom

Handlingsrommet og endringspotensialet ligger mer på systemnivå enn på de individuelle årsakene bak enkeltmenneskets valg om anmeldelse eller ei, og møtet med politi og systemets håndtering av voldtektssaker.

Som Voldtektsutvalget nok er klar over, er Istanbulkonvensjonen Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære

¹ Dale, M. T. G., Aakvaag, H. F., Strøm, I. F., Augusti, E. M., & Skauge, A. D. (2023). *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 1).

² NOU 2023:5, (2023) *Den store forskjellen*. Helse- og omsorgsdepartementet

³ Pedersen, S., Johnsen, P. F. F., Ljøgodt von Hanno, I., Myrvold, T. & Stokke, O. M. (2023). *Samfunnskostnader av vold i nære relasjoner*. Menon-publikasjon nr. 15/2023, Oslo

relasjoner. Istanbulkonvensjonens fire pilarer; forebygging, beskyttelse, straffeforfølgning og helhetlig politikk, kan her være en nyttig ledesnor for tiltak og fokus. Dersom vi som samfunn mister tilliten til en av pilarene, står tilliten til hele systemet på usikker grunn.

Helhetlig politikk

Vi vil benytte anledningen å vise til høringsuttalelser som er gitt av Smiso Telemark og Smiso Troms i følgende høringer:

[Høring - Ny lov om erstatning fra staten til voldsutsatte](#)

[Høring - forslag til endringer i straffeprosessloven og straffeloven \(etterforsknings- og påtaleplikt i store straffesaker, nytt straffebud om serieovergrep mv.\)](#)

[Høring - endringer i straffeprosessloven og straffeloven \(overprøving av saksstyrende avgjørelser ved anke mv.\)](#)

[Høring - NOU 2022: 21 Strafferettslig vern av den seksuelle selvbestemmelsesretten](#)

Endringene er foreslått og gjennomført, uten stort fokus og offentlig debatt. Når en ser forslagene i sammenheng, blir de totale endringene av systemet og konsekvensene for de som skal møte systemet synlige. Spesielt vil vi trekke fram endringen i voldsoffererstatning som gir klar begrensning for når en kan søke. I realiteten gir dette dårligere muligheter og vilkår for den som har vært utsatt.

Endringene fører med seg spørsmål og usikkerhet knyttet til utsattes rettigheter og gir signaler om hvilken retning det er ønskelig at samfunnet tar. Vi oppfatter ikke at endringene bidrar til økt tillit til systemet eller økt tillit til hvordan systemet ivaretar utsatte.

Hvorfor anmelder utsatte?

Den offentlige debatten er ofte preget av de negative og belastende sidene ved anmeldelse og rettssak. Noe som også gjenspeiles i Voldtekstutvalget mandat – hvorfor så få anmelder? Et annet interessant og nyttig spørsmål Voldtekstutvalget bør spørre seg, er motivasjon og årsaker som legges til grunn *for* å anmelde.

Mange trekker fram å skjerme andre fra og måtte oppleve det samme som motivasjon for anmeldelse. Å få plassert ansvaret der det hører hjemme, og å ta tilbake makt og kontroll som er fratatt gjennom overgrep, blir ofte nevnt. Møtet med systemet og utfordringer dette gir er de samme.

For de som anmelder er dette noe av det viktigste som skjer i livet, og det meste står på vent til saken er avklart. Å sikre bedre oppfølging enn systemet i dag legger opp til, vil kunne være viktige tiltak.

Korrekt informasjon og kunnskap om lovverk, rettigheter og hva som skjer når en anmelder, vil gi nødvendig informasjon slik at den som skal ta valget kan ta et informert valg for seg og sitt liv. Støtte underveis i prosessen, god informasjon og oppdatering om hva som skjer underveis i saken, kan virke avstressende og betryggende.

Flere av de vi møter opplever det belastende og frustrerende å ikke få vite hva som skjer i saken. Behovet for jevnlig og oppdatert informasjon er stort. En oppdatering gjennom en kort telefonsamtale, er hverken tid- eller ressurskrevende, men vil kunne ha stor betydning for den som venter på avklaring i sin sak. Å se på rutiner for hvordan dette

kan løses og øke bevisstheten for viktigheten av oppfølging fra politi underveis, vil være enkle tiltak som vil bedre opplevelsen av møtet med systemet.

Støtte, råd og veiledning fra før valget om anmeldelse til avgjørelse, er essensielt. Her vil overgrepssentrene, i kombinasjon med eller i tillegg til politiets Støttekontor for Kriminalitetsutsatte (SKU), være steder hvor utsatte kan få nødvendig hjelp og informasjon.

Vi ønsker samtidig å rette søkelyset på de som ikke opplever en anmeldelse som et alternativ for seg selv. Vi tenker det er viktig at dette blir tatt hensyn til i arbeidet som Voldtekstutvalget skal gjøre. Skam og skyld er sterkt knyttet til overgrep, og naturlig også til valget om å anmelde eller ei. Anmeldelsesprosessen oppleves for mange som belastende og tidkrevende, og utfallet vet de fleste blir en henleggelse. Det er enkeltmennesket som skal gjennomgå prosessen som selv må få lov til å ta dette valget, uten krav til konklusjon. Å klare og unngå en diskusjon om hva som er det riktige valget, tenker vi er fornuftig.

Smiso Troms har tidligere uttalt i media at vi må tørre å snakke om at det er ikke riktig for alle å anmelde.⁴

Forlag til mulige tiltak:

- Se på konsekvensene endringene i Ny lov om erstatning fra staten til voldsoffer i realiteten gir utsatte
- Rutiner for oppfølging og informasjon underveis
- Sørge for råd og veiledning om lovverk, rettigheter og prosess til utsatte

Forebygging

Primærforebyggende tiltak

Smiso Troms har systematisk siden 2013 undervist elever på sjette trinn. I tillegg gir vi opplæring til ansatte i barnehager i forebyggende arbeid de kan gjennomføre i barnehagene. Vi har gjort oss noen erfaringer i løpet av disse ti årene om hva som er nyttig og hjelpsomt i forebygging av vold og seksuelle overgrep.

Flere offentlige instanser og kompetansesentre utvikler nye verktøy, hjelpemidler og opplegg for å gi økt kompetanse i å snakke med barn. Mange av verktøyene er digitaliserte og lett tilgjengelig for alle. Det er mange tilbydere og krevende å klare følge med på alt som utvikles, for deretter å vurdere hvilke som er ønsket til egen praksis og arbeid.

Mangel på kompetanse, støtte, tid og ressurser er en utfordring for forebygging av voldtekt. Mange kommuner har ikke nok ressurser til å sende ansatte i barnehager og skoler på kompetansehevende kurs, konferanser eller annen type forebyggende opplæring. Det legges opp til at det forebyggende arbeidet skal gjøres i skolene og det er føringer for at lærerne skal gjennomføre dette. Tiden den enkelte har tilgjengelig til utvikling og opplæring er knapp, oppgaver og ansvar som skal håndteres øker. Stadig ny

⁴ Strøm, P., 09.mai 2020, Nrk.no, *Støttesenter:- Vi må tillate oss å se at det å anmelde overgrep ikke er det rette for alle*, <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/stottesenter--vi-ma-tillate-oss-a-se-at-det-a-anmelde-overgrep-ikke-er-det-rette-for-alle-1.14968712>, hentet 29.05.2023.

kunnskap, kompetanse og stadig utskifte av personale nødvendiggjør hyppig gjentakelse og kontinuerlig fokus.

Smiso Troms tenker at handlingskompetanse i større grad er en viktigere del av kompetansehevingen enn dagens verktøy legger opp til. Vi ser gjerne utvikling eller kombinerer av eksisterende opplegg for kompetanseheving for ansatte. Vi tenker her på kunnskap om vold og overgrep og hvordan dette kan avdekkes, kompetanse om hvordan snakke med barn, informasjon om avvergeplikt og taushetsplikt, kombinert med refleksjon og praktisk øving. Vi har noen erfaringer om at digitale verktøy ikke nødvendigvis øker trygghet eller gir nødvendig handlingskompetanse i å tematisere vold og overgrep i møtet med barn.

Utsatte barn, unge og voksne, må oppleve at det er lov å fortelle om overgrep de har vært utsatt for. Barn må oppleve å ha denne tillatelsen og de må ha trygge voksne å fortelle til. Trygge voksne som vet hvordan de skal håndtere det som blir fortalt.

Forebyggende arbeid må inkludere informasjon til barn og unge. Alderstilpasset informasjon som tar hensyn til og inkluderer mangfold-, kjønn- og kulturperspektiv. Her trekkes spesielt urfolksperspektiv fram og vi viser til NASAK sitt innspill til Voldtektsutvalget.

Vi tenker det er fornuftig å få utarbeidet en offentlig oversikt over verktøy som er utviklet, og over hvilke områder som er dekket og mangler.

Holdningsskapende arbeid

En viktig del av det forebyggende arbeidet er holdningsskapende arbeid. Universell forebygging for hele Norges befolkning med informasjon om voldtekt og overgrep, synliggjøre og motvirke voldtekts-myter, og som tar hensyn til kultursensitivitet og utfordringer knyttet til religion og kultur.

Her vil også bevissthet til begrepsbruk være viktig. På overgrepssentrene benyttes konsekvent begrepet utsatt istedenfor *offer*. Barn og unge som begår overgrep benevnes ikke lengre som *unge overgripere*. Opplevelser og handlinger er ikke noe vi er, men noe vi har gjort eller har blitt utsatt for. Vi ønsker at Voldtektsutvalget tar med seg en bevissthet rundt begreper i sitt videre arbeid.

Bekymringsfull eller skadelig seksuell atferd (SSA)

De aller fleste barn som blir utsatt for seksuelle overgrep, blir utsatt av andre barn og unge. De siste tallene om forekomst, viser at mellom 30-70 % av alle overgrep som barn utsettes for, utøves av andre barn og unge.⁵ (Draugedalen, K., 2023, s. 5). Å gi riktig og rask hjelp, til alle, i saker som omhandler barn og unge som har vist bekymringsfull eller problematisk seksuell atferd, er et viktig forebyggende tiltak.

⁵ Draugedalen, K., (2023) *Teachers as human rights defenders: Transforming teachers' safeguarding role against harmful sexual behavior*, (Doktorgrad). (Doctoral dissertations at the University of South-Eastern Norway;160) Horten, Universitetet i Sørøst-Norge, https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/handle/11250/3065204?fbclid=IwAR1EBeqxSmKZYCfg-W3N_gIW1_MFV2bJ1IFZCOtscMML1s-5ddDDo70FZxl, hentet 29.05.2023

En utfordring i dagens system er tiden som går fra en avdekker overgrep til systemet er kommet i gang med arbeidet som må gjøres. I dette vakuemet står familiene i en livskrise, og ofte alene. Dette viser seg spesielt utfordrende i saker med søskenincest.

Det har blitt gjort mye godt og viktig arbeid de siste årene i Norge på dette feltet, men en utfordring kan være at kunnskapen og kompetansen blir rettet mot spesialiserte og få deler av hjelpeapparatet. En større innsats mot ansatte i barnehager og skoler kan være riktig tiltak fremover. Barn befinner seg i barnehage og skole store deler av hverdagen, og det er også her mange av sakene hvor barn og unge har eller viser SSA avdekkes. God opplæring i å vite hva som er sunn og normal seksualitet, atferd man skal være bekymret over og atferd som er skadelig, er viktig kompetanse for alle som møter barn.

Det er et alvorlig faresignal for det forebyggende arbeidet at det ikke er tilstrekkelige ressurser i kommunene til nødvendig kompetanseheving. Mange ansatte ved skoler og barnehager har ikke mulighet å delta på kompetansehevende kurs og konferanser grunnet manglende ressurser eller tilgjengelig tid til å delta.

Forlag til mulige tiltak:

- Modellen «Æ e mæ» fra Sortland kommune innført i alle landets kommuner
- Styrking og videreutvikling av overgrepssentrene sin forebyggende undervisning
- Opplæring for ansatte i barnehage og skole i bekymringsfull og skadelig seksuell atferd
- Årlig kompetanseheving for alle ansatte i barnehager og skoler
- Tilstrekkelig økonomiske ressurser til kommunene for å gjennomføre kompetanseheving for ansatte i barnehager og skoler, med fokus på å øke handlingskompetanse
- Egne emner om seksualitet, vold og seksuelle overgrep i utdanningsløpet for alle som skal møte mennesker i krise i sin yrkesutøvelse
- Universelle holdningskampanjer
- Offentlig nettside med oppdatert oversikt over ressurser og verktøy for ansatte i barnehager og skoler

Beskyttelse og oppfølging av utsatte

Det er nødvendig å ha et godt utbygd og likeverdig lavterskeltilbud til alle utsatte, og utsatte sine nærstående, over hele landet for å sikre god oppfølging. Tilbudet som i dag gis på overgrepssentrene er tilrettelagt og tilpasses den enkelte bruker sine behov. Overgrepssentrene tilbyr et supplement, og dekker behov som øvrig hjelpeapparatet ikke nødvendigvis klarer dekke.

Landets overgrepssentre er, som Voldtektsutvalget er kjent med, evaluert. Et av hovedfunnene er at det tilbudet brukerne her opplever de får ikke finnes andre steder. Bare å ta kontakt oppleves som viktig.

Tilbud til menn

I tillegg viser vi til en rapport fra Proba, hvor tilbudet som gis på overgrepssentrene, til menn utsatt for vold i nære relasjoner, ble sett på.

«Mennene opplever at først i møte med sentrene mot incest og seksuelle overgrep har de fått den hjelpen de har trengt. Kontakten med sentrene oppleves som utvetydig positiv, som et vendepunkt i deres liv. Det er bare disse sentrenes

begrensede ressurser og den manglende kjennskapen til dem som oppfattes negativt.» (Lien, M.I., 2017, s. 3) ⁶

Overgrepssentrene har klart å få til noe unikt i møtet med utsatte menn, selv om det naturlig nok også her vil variere. Det er likevel grunn til å se mer på arbeidet som gjøres for å finne overføringsverdier til øvrig hjelpeapparat.

Likeverdig og tilpasset tilbud

For å gi et likeverdig og tilpasset tilbud til utsatte, uavhengig av bostedskommune eller region, må tilbudet til utsatte i Nord-Norge styrkes. Siden 2019 har 50 % av lavterskel overgrepssentre i nord blitt lagt ned. Det er i dag bare tre overgrepssentre igjen. Nora-senteret i Kirkenes, Smiso Troms i Tromsø og Nok.-Nordland i Mosjøen.

Geografi, avstand, utfordringer og hensyn knyttet til kultur, religion og det samiske, nødvendiggjør en styrking og sikring av de eksisterende tilbud.

Alternative finansieringsordninger for overgrepssentrene ble utredet i 2020, og vi viser til denne.⁷

En styrking av tilbudet gjennom en forutsigbar og tilstrekkelig finansieringsordning er nødvendig for å sikre at dagens tilbud ivaretas og opprettholdes.

I skrivende stund ventes det på rapporten fra Sannhets- og forsoningskommisjonen, og det er signalisert at hele hjelpekjeden kommer til å få utfordringer vi må ta tak i.

Det er nødvendig med forbedring av dagens tilbud som gis på landets 21 overgrepssentre. I dag har ingen av overgrepssentre et godt nok tilrettelagt tilbud til Norges urbefolkning. Ingen av overgrepssentre har et spesifikt mandat til arbeid med utsatte i den samiske befolkningen. Dette har tilsvarende organisasjoner fra det øvrige sivile samfunn og offentlige instanser i større grad på plass. Dette er spilt inn til Bufdir, BLD og JDEP, og vi benytter anledningen til å gi dette innspillet til Voldtekstutvalget.

Forlag til mulige tiltak:

- En fullfinansiert stilling til overgrepssenter, med samisk kultur- og språkkompetanse
- Forbedre overgrepssentrenes finansieringsordning

Politi- og påtalemyndighet arbeid med voldtektssaker

Status i arbeidet med sedelighetssaker i politiet kan med fordel sees på og økes. Det er stor forskjell i hvordan utsatte møtes av politiet når et overgrep skal anmeldes. Noe handler om i hvilket politidistrikt saken anmeldes, og erfaring og kompetanse som en blir møtt med varierer. Noen politidistrikt oppnår en større grad av oppklaring av saker

⁶ Lien, M. I., (2017) *Den mannlige smerte – menns erfaringer med vold i nære relasjoner*, Proba samfunnsanalyse, Rapport 2017 – 02, <https://proba.no/rapport/menn-og-vold-i-naere-relasjoner/#:~:text=De%20fleste%20av%20mennene%20har%20v%C3%A6rt%20utsatt%20for,hjelpeapparatet%20har%20mennene%20ofte%20ikke%20fortalt%20om%20voldshendelsene>, hentet 29.05.2023

⁷Oslo Economics, (2020), *Finansiering av sentrene mot incest og seksuelle overgrep*, Rapport 2020-18, https://www2.bufdir.no/globalassets/global/nbbf/vold_overgrep/finansiering_av_sentrene_mot_incest_og_seksuelle_overgrep.pdf, hentet 29.05.2023.

enn andre, men det er ikke akseptabelt at tilfeldigheter som bostedskommune predikerer utfall av en voldtektsanmeldelse. Utsatte har krav på samme hjelp, bistand og møte med politiet, uavhengig av geografi og bosted.

Landets politiansatte har det samme lovverk som styrer og legges til grunn for arbeidet de skal utføre. Likevel erfarer utsatte store variasjoner i hvordan de blir møtt og hvordan saken etterforskes. Vi viser til sak på nrk.no om en Kriposrapport fra 2021 som omhandler politiets arbeid med voldtektssaker som ble anmeldt innen 48 timer.⁸ Å finne bevis i voldtektssaker er ofte utfordrende, noe som viktiggjør arbeidet i å innhente så mye bevis som mulig. Dersom det medfører riktighet at årsaker som vær, at åstedet er utendørs eller lokalisert et sted hvor mange ferdes, er grunnlag for hvorfor dette viktige sporsikringsarbeidet ikke gjennomføres, tillater vi oss å undre oss over om dette er bra nok. Vi undrer oss samtidig over om de samme forklaringene ville blitt lagt til grunn ved etterforskning av annen alvorlig kriminalitet, for eksempel drapssaker? Medfører denne vurdering og prioritering i en etterforskning riktighet, så skakes tilliten til systemet.

Å få ned saksbehandlingstiden vil kunne bidra til å øke tilliten til systemet. Utsatte forteller om et vakuum i prosessen fra anmeldelse til avgjørelse. Siktet og tiltalt er på lik linje tjent med en så rask, grundig og nøye prosess som mulig. At det kan ta år fra en sak er anmeldt til avgjørelsen foreligger, er ikke ønsket av noen. Det er også til å undre seg over at tiden som går vil kunne komme tiltalte til gode, gjennom en eventuell reduksjon av straff. Tidsforløpet er vel så mye en belastning for den som er utsatt og fornærmet i saken. Dette er en vekting som ikke nødvendigvis skaper større tillit til systemets håndtering av voldtektssaker.

Rutiner ved henleggelse og hvordan fornærmede mottar informasjonen, ønsker vi gjerne det skal sees på. I dag opplever de fleste å motta dette i brev form. En forbedring av dagens system kan være at det som rutine gjennomføres en samtale med den utsatte av den som har gjennomført avhøret. Dette for å gi nødvendig informasjon og forklaring på henleggelsen. I tillegg vil en slik samtale gi mulighet til å få svar på ting en lurer på og økt opplevelse av å bli ivaretatt av systemet. Som vil øke tilliten til systemet.

En økt bevissthet knyttet til hvilket språk som brukes, i henleggelsesbrev, er også et innspill vi ønsker å gi. Vi ser det som viktig å sikre at den som mottar brevet forstår innholdet.

Overgrepsmottak

Det kan også være en forbedring av dagens system å se på dagens praksis og muligheter for oppbevaring av spor og prøver på overgrepsmottak. Vi vet det tar lang tid fra en opplever overgrep til man forteller om det, og det går tid før eller om det anmeldes. Dersom en har tatt kontakt med et overgrepsmottak i tide til å sikre bevis, så er det vesentlig at disse bevisene kan oppbevares lenge nok til at den som er utsatt kan ta et valg om anmeldelse eller ei.

Å ha et system som tar hensyn til at det tar tid å anmelde er viktig. Hvis det er mulig å sikre at spor oppbevares i tilstrekkelig tid før de destrueres, ser vi dette som en styrking av dagens system.

⁸ Nærum, S. R. & Husebye, J. M., 1.mai 2023, Nr.no, *Krever tiltak etter NRKs opplysninger: – Et svik mot voldtektsutsatte*, <https://www.nrk.no/dokumentar/krever-tiltak-etter-nrks-opplysninger--et-svik-mot-voldtektsutsatte-1.16375892>, hentet 29.05.2023

Forlag til mulige tiltak:

- Utvikle og forbedre rutiner, ressurser og status på arbeid med sedelighetsaker innad i politiet
- Korte ned saksbehandlingstiden
- Forbedre rutiner for oppfølging
- Forbedre rutiner ved henleggelse
- Se på rutiner for oppbevaring av spor og prøver på overgrepsmottak, samt tiden dette kan oppbevares

Vi takker for mulighet til å gi våre innspill og stiller oss til disposisjon for Voldtektsutvalget ved behov for mer informasjon eller utdypninger.

Med hilsen

Lene Sivertsen

Daglig leder

Smiso Troms

